

Między Rosją a Zachodem. Zmiany w przestrzennym zróźnicowaniu postaw politycznych Ukraińców w ostatnim trzydziestoleciu

1. Wprowadzenie

Ukraina to rozległy kraj w Europie Wschodniej, silnie zróźnicowany pod względem społeczno-demograficznym. Wpływ na kształtowanie tego zróźnicowania miały zarówno uwarunkowania przyrodnicze, jak i historyczne. Ważnym czynnikiem przyrodniczym było istnienie dwóch podstawowych formacji roślinnych – stepu na południu oraz lasu i lasostepu na północy. Z tego powodu osadnictwo na południu zaczęło rozwijać się znacznie później oraz w innych uwarunkowaniach politycznych i społeczno-gospodarczych. Olbrzymi wpływ na formowanie się zróźnicowań miało również położenie ziem Ukrainy na pograniczu cywilizacyjno-kulturowym, na co nakładały się skomplikowane dzieje zmian politycznych i terytorialnych. Intensywność tych oddziaływań zależała od złożonych losów poszczególnych części kraju i przebiegających tam procesów osadniczych i społeczno-gospodarczych. Efekty tych zróźnicowanych przyrodniczo i historycznie procesów dostrzegalne są w sferze demograficznej, kulturowej i społeczno-gospodarczej, mają również wpływ na postawy polityczne mieszkańców poszczególnych części kraju.

Rozpad ZSRS i pojawienie się na mapie politycznej Europy niepodległej Ukrainy w 1991 roku otworzyło szeroką dyskusję na temat cech szczególnych tego państwa i jego części. Dla wielu obserwatorów było ono *terra incognita*, której pojawienie się stanowiło olbrzymią niespodziankę. Dotyczyło to niejednokrotnie również samych mieszkańców Ukrainy, którzy po latach narodowej niewoli i sowieckiej indoktrynacji nie zawsze potrafili odnaleźć się w nowej sytuacji. Jednym z przewodnich motywów dyskusji nad kondycją Ukrainy było jej silne kulturowe,

a w konsekwencji również polityczne zróżnicowanie przestrzenne. Dodatkowym impulsem wzmacniającym zainteresowanie tematem stała się polityka Rosji względem Ukrainy. Polityczne związki obu krajów w przeszłości, liczna rosyjska mniejszość oraz znaczenie języka i kultury rosyjskiej w Ukrainie uczynił z tego kraju przedmiot wzmożonej uwagi państwa rosyjskiego i Rosjan. Zainteresowanie to stało się szczególnie problematyczne w momencie agresji Rosji na Ukrainę w 2014 roku oraz jej wznowienia na znacznie większą skalę w lutym 2022 roku, które Rosja tłumaczyła swymi szczególnymi prawami do niektórych regionów Ukrainy oraz rzekomymi wyjątkowymi związkami łączącymi oba kraje.

Nie negując historycznej przynależności Ukrainy do państwa rosyjskiego i zdominowanego przez Rosję Związku Sowieckiego, a także obecności licznej mniejszości oraz wpływów języka i kultury rosyjskiej w Ukrainie, należy rozważyć zagadnienie rzeczywistych związków ukraińsko-rosyjskich oraz wpływów sił prorosyjskich w regionach Ukrainy. Pożądana jest analiza tej problematyki z perspektywy upływającego czasu, gdyż od momentu powstania niepodległego państwa ukraińskiego zachodzą w nim istotne procesy społeczne, których skutkiem jest poważna ewolucja postaw miejscowego społeczeństwa.

224

2. Uwarunkowania historyczne

Odrębność cywilizacyjno-kulturowa Ukrainy kształtowała się przez wieki. Według popularnej w wielu kręgach teorii allochtonicznej to właśnie na obszarze dzisiejszej Ukrainy uformował się u progu średniowiecza etnos słowiański¹. Część Słowian miała opuścić ten obszar, doprowadzając do sławizacji wschodniej części Europy Środkowej, Bałkanów i północnej części Europy Wschodniej. Część jednak została lub później tu powróciła, decydując o podstawach etnicznego oblicza społeczeństwa ukraińskiego².

Kolejnym ważnym elementem kształtującym kulturę ziem ukraińskich było przyjęcie chrześcijaństwa za pośrednictwem Bizancjum.

¹ Nie można jednak wykluczyć, że w miejscu tym pojawiła się jedynie nazwa Słowian i charakterystyczna w tym czasie dla nich kultura materialna (kultura praska), podczas gdy podstawy etniczno-językowe tego ludu mogły rozwijać się wcześniej na znacznie większym obszarze, również w dorzeczu Wisły i Odry – M. Kowalski, *Geografia średniowiecznej Słowiańszczyzny*, „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2019, nr 15, s. 15–64.

² Ibidem.

Spowodowało to powstanie wyraźniejszej granicy kulturowej między ówczesną Rusią Kijowską a Polską, która przyjęła chrześcijaństwo w obrządku łacińskim. Z perspektywy późniejszego upadku Bizancjum i wzrostu znaczenia cywilizacji zachodniej odegrało to istotną rolę w procesach kulturowych na Ukrainie³.

Ważnym impulsem w budowaniu cywilizacyjno-kulturowej tożsamości Ukrainy było również jej wejście w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, a później Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W ten sposób dotychczasowa kultura słowiańsko-bizantyńska podjęła interakcję z kulturą Zachodu, co miało istotne znaczenie w procesie formowania się cech szczególnych społeczeństwa ukraińskiego. Te związki były najsilniejsze oczywiście w Galicji, która od 1340 roku była związana z Polską, a w czasie zaborów uniknęła rosyjskiego zwierzchnictwa⁴.

Wobec dzisiejszych roszczeń Rosji do panowania nad Ukrainą wydaje się to szczególnie istotne, bo podkreśla zupełnie inny rodzaj uwarunkowań kształtujących tradycje cywilizacyjno-kulturowe obu krajów. O ile bowiem Ukraina (Kijowszczyzna) była matecznikiem ruskiej kultury słowiańsko-bizantyńskiej, kolebka dzisiejszej Rosji formowała się na północno-wschodnich peryferiach ówczesnej Rusi, w wyniku sławizacji substratu bałtyckiego i fińskiego⁵. Gdy pod ciosami najazdu mongolskiego upadła cywilizacja słowiańsko-bizantyńska, Ukraina weszła stopniowo – od końca XIII wieku – w orbitę wpływów zachodnich (kolonizacja niemiecka, Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Litewskie, Rzeczpospolita)⁶, podczas gdy Ruś północno-wschodnia, w której coraz silniejszą pozycję zdobywała Moskwa, podlegała silnym oddziaływaniom wzorców tatarsko-mongolskich. Wpływy te zostały wzmocnione w wyniku wschodniej ekspansji Moskwy i włączania w skład jej państwa kolejnych chanatów tatarskich (kazańskiego, astrachańskiego, syberyjskiego)⁷. W ten sposób ukształtowały się dwie odmienne tradycje etnokulturowe – ukraińska i rosyjska.

W XVII wieku, w wyniku wojny domowej w Rzeczypospolitej oraz aktywnych działań moskiewskich, część społeczności ukraińskich

³ A. Wilson, *Ukraińcy*, Warszawa 2004; N. Jakowenko, *Druga strona lustra. Z historii wyobrażeń i idei na Ukrainie XVI–XVII wieku*, Warszawa 2010.

⁴ A. Wilson, *Ukraińcy*; N. Jakowenko, *Druga strona lustra...*; T.A. Olszański, *Kresy Zachodnie. Miejsce Galicji Wschodniej i Wołynia w państwie ukraińskim*, Warszawa 2013.

⁵ M. Kowalski, *Geografia średniowiecznej Słowiańszczyzny...*

⁶ N. Jakowenko, *Druga strona lustra...*; M. Kobyleckiy, *Mahdeburz'ke prawo w Ukrajini*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2019, nr 10, s. 9–21.

⁷ J.K. Kochanowski, *Polska w świetle psychiki własnej i obcej: rozważania*, Częstochowa 1925.

weszła na zasadzie autonomii (Ukraina Słobodzka, Hetmanat) w skład państwa rosyjskiego. Do początków XIX wieku, wobec dalszego słabnięcia Rzeczypospolitej i państwa osmańskiego, dołączono do nich kolejne społeczności, a początkową autonomię stopniowo zlikwidowano⁸. Władze rosyjskie uznały bowiem Ukraińców z część narodu rosyjskiego i dążyły do ich asymilacji. Tej polityki uniknęli tylko Ukraińcy od wieków zamieszkujący Królestwo Węgierskie (Zakarpacie) oraz regiony przyłączone pod koniec XVIII wieku do państwa Habsburgów (Galicja, Bukowina). Pozostawali oni wciąż w obrębie państw związanych od swych początków z cywilizacją zachodnią, co podbudowywało szczególne cechy kultury ukraińskiej, wynikające z łączenia od końca XIII wieku tradycji słowiańsko-bizantyjskich i zachodnich⁹. W znacznie trudniejszej sytuacji znaleźli się Ukraińcy żyjący w Imperium Rosyjskim. Uformowane w ciągu wieków odrębne tradycje ziem ukraińskich były jednak silną zaporą dla polityki rusyfikacji¹⁰. Z tego powodu powstanie Związku Sowieckiego wymusiło potrzebę stworzenia w jego obrębie odrębnej ukraińskiej republiki, choć zachodnie regiony etnicznie ukraińskie znalazły się poza jej granicami. W wyniku drugiej wojny światowej przyłączono do niej również Galicję, Bukowinę i Zakarpacie, co przyczyniło się do wzmocnienia żywiołu ukraińskiego i jego zachodniego zakotwiczenia, ale jednocześnie wzmocniło kulturowe zróżnicowanie kraju¹¹. Wszechogarniająca inżynieria społeczna dążąca do powstania zuniwersalizowanego człowieka sowieckiego (*homo sovieticus*) nie była w stanie znieść tych ugruntowanych procesami długiego trwania różnic – zarówno tych oddzielających Ukraińców od Rosjan, jak i tych warunkujących regionalizmy w obrębie społeczeństwa ukraińskiego. Te ostatnie często jednak wzmocniała w wyniku wzmożonego napływu emigrantów z Rosji na niektóre obszary. Ten układ stosunków został przeniesiony do niepodległego od 1991 roku państwa ukraińskiego¹².

⁸ N. Jakowenko, *Historia Ukrainy do 1795 roku*, Warszawa 2011.

⁹ T.A. Olszański, *Kresy Zachodnie...*

¹⁰ A. Wilson, *Ukraińcy*.

¹¹ M. Sobczyński, M. Barwiński, *Geopolitical location and territorial transformations of Ukrainian territory and the complexity of their internal structures in the twentieth century*, [w:] K. Heffner (red.), *The Eastern Dimension of the United Europe. Political and Economical Aspects of the Eastern Politics of the European Union*, „Region and Regionalism”, no. 11, vol. 2, Łódź–Opole 2013, s. 131–161.

¹² A. Wilson, *Ukraińcy*; M. Kowalski, *Determinants of Ukraine's geopolitical orientation*, „Czasopismo Geograficzne” 2022, t. 93, nr 3, s. 435–450.

3. Przestrzenne zróżnicowanie kultury społeczeństwa ukraińskiego

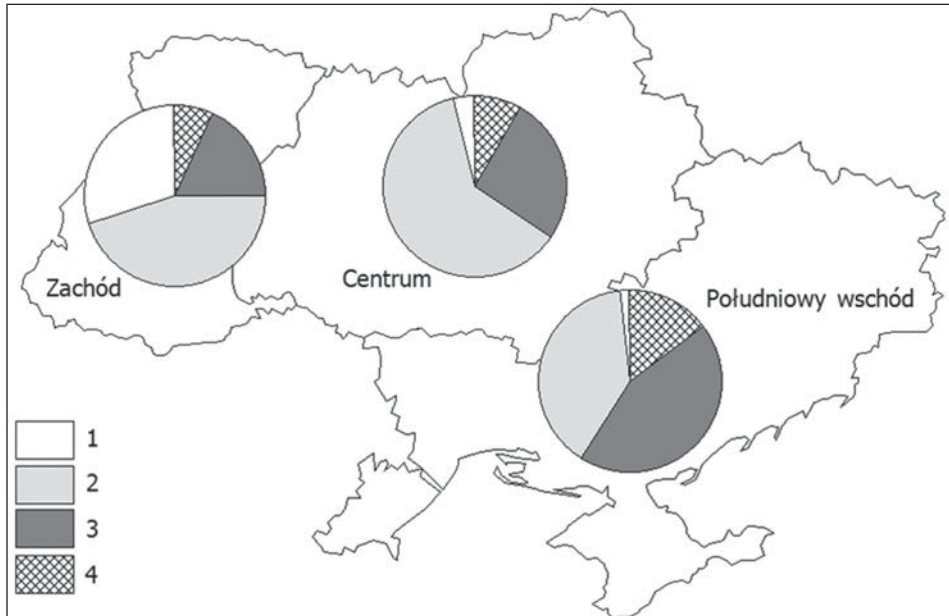
Wielowiekowe uwarunkowania spowodowały powstanie znaczących różnic w ukraińskim społeczeństwie. Co prawda istnienie narodu ukraińskiego nie było kwestionowane, jednak postrzeganie rosyjsko-ukraińskich relacji było jednym z głównych czynników różnicujących społeczeństwo ukraińskie u progu niepodległości. Na to zróżnicowanie wpływ miało wiele uwarunkowań historyczno-kulturowych. Jednym z nich były podziały religijne, w dużym stopniu nawiązujące do dawnych granic państwowych. Galicja i Zakarpacie były i są jedynymi regionami, gdzie przetrwała unia Kościoła wschodniego z Rzymem, gdyż na obszarach ukraińskich włączonych do imperium rosyjskiego w XVII i XVIII wieku została ona zlikwidowana do 1839 roku. Co prawda, gdy w 1945 roku regiony te zostały przyłączone do sowieckiej Ukrainy, Kościół grekokatolicki został zakazany, jednak po 1991 roku nastąpiło jego odrodzenie. Z tego powodu w trzech obwodach galicyjskich jest on kościołem dominującym, a na Zakarpaciu dorównuje wpływami prawosławiu¹³.

W kontekście Ukrainy istotny jest jednak rozłam w obrębie samego prawosławia. Od początku niepodległości dzieliło się ono na zwolenników podległości wobec Patriarchatu Moskiewskiego oraz tych, którzy chcieli, by Prawosławny Kościół Ukrainy miał samodzielny status. Od 2019 roku ci drudzy skupiają się w Prawosławnym Kościele Ukrainy (PKU). Instytucje obu kościołów odnoszą się diametralnie różnie do kwestii relacji ukraińsko-rosyjskich i roli obu języków w kraju¹⁴, a ich popularność jest zróżnicowana przestrzennie. Ponieważ w Ukrainie spisy nie uwzględniają przynależności religijnej ludności, dane o tym ostatnim zjawisku opierają się na badaniach sondażowych. Na zachodzie i w centrum kraju poparcie dla PKU deklaruje około 70% prawosławnych, na południowym wschodzie jedynie około 48%. Przy uwzględnieniu wszystkich deklaracji dotyczących wyznawanej religii wierni PKU i katolicy (głównie obrządku wschodniego) na zachodzie kraju stanowią około trzech czwartych ogółu mieszkańców, w centrum około dwóch trzecich, a na południowym wschodzie tylko nieco ponad

¹³ A. Wilson, *Ukraińcy*; T.A. Olszański, *Kresy Zachodnie...*; J. Łoza, *Historyczny Atlas Ukrainy*, Kyjiv 2015.

¹⁴ N. Gergało-Dąbek, *The Orthodox Church in Ukraine and the Ukrainian language after Revolution of Dignity*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio M*” 2021, nr 6, s. 145–159.

40%. Im dalej na wschód, tym więcej prawosławnych związanych z Patriarchatem Moskiewskim, wyznawców protestantyzmu (nowe zjawisko) oraz ateistów¹⁵ (ryc. 1).

Ryc. 1. Struktura wyznaniowa głównych regionów Ukrainy w 2019 roku (badanie społeczne nie objęło Krymu i okupowanej, zajętej przez separatystów części Donbasu): 1) katolicy, 2) prawosławni (PKU), 3) prawosławni (inni), 4) pozostali (inne wyznania i religie, ateści, brak deklaracji)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Konfesiina struktura i stvorennia pravoslavnoi tserkvy Ukrainy: Traven 2019*, Kyiv 2019, https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20192205_tomos/Tomos_may%202019.pdf (dostęp: 6.06.2022).

Do zróżnicowania religijnego w obrębie prawosławia bardzo wyraźnie nawiązuje zróżnicowanie etniczno-językowe. Można przypuszczać, że oba mają ze sobą duży związek. Pierwotny ukraiński obszar etniczny formował się od czasów Rusi Kijowskiej w zachodniej i centralnej części dzisiejszej Ukrainy. Obszary południowo-wschodnie, pomimo okresowej zwierzchności Rusi Kijowskiej, Litwy i Rzeczypospolitej, bardzo długo były słabo zaludnione. Decydowało o tym środowisko naturalne, charakteryzujące się dominacją stepowej formacji roślinnej. Sprzyjało to

¹⁵ *Konfesiina struktura i stvorennia pravoslavnoi tserkvy Ukrainy: Traven 2019*, Kyiv 2019, https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20192205_tomos/Tomos_may%202019.pdf (dostęp: 6.06.2022).

ekspansji ludów koczowniczych, takich jak Chazarowie, Pieczyngowie, Połowcy czy Tatarzy¹⁶. Dopiero aneksja południowej Ukrainy i Chanatu Krymskiego w skład imperium rosyjskiego zlikwidowała tatarskie zagrożenie i pozwoliła na rozwój trwałego osadnictwa. Rosyjskie panowanie sprawiło jednak, że prócz Ukraińców znaczną częścią osadników byli Rosjanie oraz inne grupy etniczne sprowadzane przez państwo rosyjskie (głównie Bułgarzy, Grecy, Mołdawianie, Albańczycy i Niemcy). Choć ludność ukraińska stanowiła większość mieszkańców, region stał się wieloetniczny, a przynależność do państwa rosyjskiego sprzyjała rusyfikacji i wzmacnianiu roli rosyjskiego jako języka komunikacji międzyetnicznej. Powstanie republiki ukraińskiej w ramach ZSRS nie zahamowało tych procesów, gdyż język rosyjski zachował dominujące znaczenie, a polityka państwa sprzyjała napływowi nowych emigrantów, przede wszystkim z Federacji Rosyjskiej¹⁷. Ostatni spis sowiecki, przeprowadzony w 1989 roku, wykazał, że ludność narodowości rosyjskiej stanowiła na obszarze Ukrainy 22,1% ogółu mieszkańców (w 1959 roku było to 16,9%), a ludność, dla której rosyjski był językiem ojczystym – 32,8%. Szczególnie duży odsetek ludności stanowili Rosjanie i ludność rosyjskojęzyczna w obwodach południowo-wschodnich: krymskim (67 i 79,1%), ługańskim (44,8 i 61,9%), donieckim (43,6 i 63,8%), charkowskim (33,2 i 45,5%), zaporoskim (32 i 46%), odeskim (27,4 i 41,2%), dniepropietrowskim (24,2 i 34,5%), chersońskim (20,2 i 28,7%), mikołajewskim (19,4 i 31,2%)¹⁸. Spis przeprowadzony w 2001 roku w niepodległej Ukrainie wykazał spadek udziału Rosjan do 17,3%, a osób rosyjskojęzycznych do 29,6%. Niemniej wciąż stanowili oni pokaźny odsetek w całym kraju, a przede wszystkim w obwodach południowo-wschodnich, co ze zrozumiałych względów zmniejszyło tam udział ludności ukraińskiej. Na Krymie stanowiła ona mniej niż 50%, a w większości innych obwodów południowo-wschodnich poniżej 80% (ryc. 2). Jeszcze gorzej dla ukraińskiego stanu posiadania kształtowało się to z perspektywy języka ojczystego. Poniżej 50% ukraińskojęzycznych mieszkańców było na Krymie, w Donbasie i obwodzie odeskim, poniżej 80% we wszystkich pozostałych obwodach południowo-wschodnich (ryc. 3). Był to w dużym stopniu efekt migracji ostatnich dziesięcioleci. Nawet w 2001 roku osoby urodzone w Rosji stanowiły około 12% mieszkańców Donbasu, około jednej piątej mieszkańców Republiki Krymu

¹⁶ N. Jakowenko, *Historia Ukrainy...*

¹⁷ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie XX wieku*, Warszawa 1994.

¹⁸ Ibidem.

i ponad jedną czwartą mieszkańców miasta wydzielonego Sewastopol¹⁹. W przypadku Krymu dochodzą efekty eksterminacji i wysiedleń ludności tatarskiej, gdyż jeszcze sto lat temu Rosjanie stanowili tylko 40% ludności tego półwyspu²⁰.

Sytuacja ta nie pozostawała bez wpływu na decyzje edukacyjne mieszkańców Ukrainy. Na progu niepodległości, w 1991 roku, w jedenaście jednostkach administracyjnych pierwszego rzędu (na 27 w ogóle) większość dzieci i młodzieży kształciła się w szkołach rosyjskojęzycznych. Prócz Kijowa i obwodu sumskiego wszystkie wspomniane jednostki leżały na południowym wschodzie kraju (ryc. 4). Na Krymie dotyczyło to 100% uczących się, w obwodach ługańskim i donieckim ponad 90%. W późniejszym okresie następowała ukraiinizacja szkolnictwa, ale jeszcze w 2012 roku tylko 8% uczniów na Krymie uczyło się po ukraińsku. W Donbasie było znacznie lepiej, ale i tam nie przekroczyło to połowy liczby uczniów (obwód doniecki – 46%, obwód ługański – 47%)²¹.

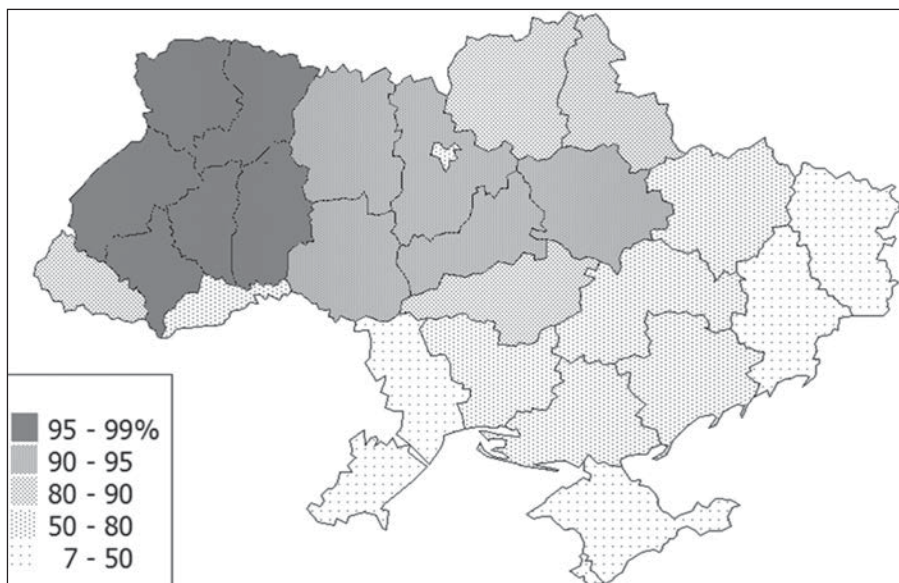
Ryc. 2. Udział osób deklarujących narodowość ukraińską według obwodów w 2001 roku

Źródło: opracowanie własne.

¹⁹ *Vseukrainskyi perepys naseleńnia 2001*, 2001, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/> (dostęp: 6.06.2022).

²⁰ R. Wiśniewski, *Przemiany etniczne na Krymie – od inkorporacji do Rosji carskiej po aneksję przez Federację Rosyjską (1783–2014)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2016, t. 7, nr 2, s. 73–87.

²¹ *Chastka uchniv u shkolakh Ukrainy, shcho navchaiutsia ukraińskoiu*, b.d., http://statistika.in.ua/mova2001/ukraińska_v_shkolah (dostęp: 6.06.2022).

Ryc. 3. Udział osób deklarujących język ukraiński jako ojczysty według obwodów w 2001 roku

Źródło: opracowanie własne.

231

Ryc. 4. Uczniowie uczący się w języku rosyjskim w 1991 roku według obwodów

Źródło: opracowanie własne na podstawie P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie XX wieku*, Warszawa 1994.

Z drugiej strony największy odsetek ludności ukraińskiej i ukraińskojęzycznej oraz uczących się w szkołach ukraińskojęzycznych występował i występuje w obwodach Galicji i Wołynia, co zaznacza się bardzo wyraźnie na tle centralnej części kraju (ryc. 2, 3 i 4). Dodatkowo dochodzą tu jednak silniejsze wpływy kultury polskiej i ogólnie zachodniej²².

Opisywane zróżnicowanie etniczno-kulturowe miało wyraźny wpływ na światopogląd, w tym postawy polityczne ludności. Obraz geograficznego zróżnicowania sympatii politycznych mieszkańców Ukrainy znany jest od początku lat dziewięćdziesiątych. Amerykański badacz, Samuel P. Huntington w swej pracy *Zderzenie cywilizacji* zauważa rozłam Ukrainy na dwie części: wschodnią – zdominowaną przez wpływy orientacji prorosyjskiej oraz zachodnią – zdominowaną przez wpływy orientacji prozachodniej. U podstaw tego podziału leżą – zdaniem uczonego – uwarunkowania cywilizacyjno-kulturowe. Wschód kraju uległ w przeszłości silnemu oddziaływaniu państwa rosyjskiego (sowieckiego). Zachód pozostawał w silnych związkach z państwami Europy Centralnej (Polską, Austrią, Węgrami)²³.

Nawiązując do podobnych spostrzeżeń, Mykoła Riabczuk wskazuje na istnienie dwóch ukraińskich projektów, które umownie można nazwać „aborygeńskim” (a więc rodzimym) i „kreolskim” (a więc uformowanym przy silnym udziale wpływów obcych)²⁴. Ten pierwszy najsilniej miałby być zakorzeniony na zachodzie kraju (Galicja), ten drugi na wschodzie (Donbas). Riabczuk zwraca jednak uwagę, że nie można wyznaczyć dokładnej granicy pomiędzy strefami wpływów tych dwóch formacji, gdyż mają one nie tylko aspekt geograficzny, ale przenikają się również w głowach poszczególnych ludzi. Niemniej, w opinii badacza, można dostrzec koncentrację tych dwóch tendencji na przeciwległych krańcach Ukrainy (Galicja, Donbas), a pomiędzy nimi obszerną strefę przejściową.

Ten układ potwierdzają wyniki wyborów na Ukrainie, w których główne, przeciwstawne sobie obozy polityczne największe poparcie uzyskiwały najczęściej w Galicji i Donbasie, podczas gdy pomiędzy nimi kształtował się szeroki obszar przejściowy, na którym trudno wyznaczyć dokładną granicę wpływów. Igor Kavetsky wyznacza na zachodzie typ tradycjonalistyczny, a na wschodzie typ kosmopolityczny, podczas gdy w centrum dominować miałby typ interwencjonistyczny, bardziej tradycjonalistyczny w kierunku zachodnim i bardziej kosmopolityczny w kierunku wschodnim²⁵. Można w tym zjawisku dostrzec bardziej

²² T.A. Olszański, *Kresy Zachodnie...*

²³ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1998.

²⁴ M. Riabczuk, *Dwie Ukrainy*, Wrocław 2004.

²⁵ I. Kavetsky, *Przestrzeń wyborcza Polski i Ukrainy: ujęcie porównawcze*, Szczecin 2010.

umiarkowany charakter Ukrainy centralnej i skrajne wobec siebie postawy zachodnich (Galicia) i wschodnich (Donbas) peryferii kraju.

W związku z tym obrazem i przedstawionymi wyżej rozważaniami można oczywiście dyskutować, czy uznanie przez Riabczuka Galicji za najbardziej „aborygeńską” część Ukrainy jest właściwym rozwiązaniem. W moim opracowaniu z 2005 roku, w dyskusji z tezami Huntingtona, a także nawiązując do zróżnicowania kulturowego i politycznego, postawiłem tezę, że – z uwagi na swoje umiarkowanie – to raczej centralna część Ukrainy jest najbardziej typowa i reprezentatywna²⁶. Nigdy nie było tu znaczących mniejszości etnicznych, a teren ten był obszarem rdzeniowym zarówno Rusi Kijowskiej, jak i autonomii kozackiej w XVII i XVIII wieku. To byłaby więc najbardziej „aborygeńska” część Ukrainy. W odróżnieniu od niej region południowo-wschodni uległ silniejszej rusyfikacji i osiedliły się tam liczne mniejszości etniczne. Z tego powodu region ten był też bardziej podatny na sowiecką odmianę rusyfikacji, co sprzyjało tworzeniu się formacji nazwanej przez Riabczuka „kreolską”.

Z perspektywy znaczenia wpływów zachodnich na rozwój kultury i społeczeństwa ukraińskiego, kuszące jest przyjęcie z Riabczukiem, że najbardziej „aborygeńskim” regionem kraju jest Galicja. Wpływy zachodnie są tu najsilniejsze (np. silna pozycja Kościoła katolickiego), a dodatkowo kultura ukraińska miała tu lepsze warunki do rozwoju i przetrwała w lepszej kondycji. Uniknęła nie tylko rusyfikacji, ale także najgorszego okresu sowietyzacji. Przyjęcie tego założenia wymagałoby jednak uznania, że kultura mieszkańców Galicji jest najbardziej typowa dla ukraińskiej tożsamości. Tak chyba jednak nie jest, ponieważ idea ukraińska wzrastała przede wszystkim na podstawie tradycji Rusi Kijowskiej i prawosławnej Kozaczyzny, wobec których Ruś Halicka czy Galicja były położone na uboczu²⁷. Oczywiście nie sposób odmówić tutejszym Ukraińcom ukraińskości. Można więc co najwyżej przyjąć, że rozwinęły się dwie odmiany ukraińskiej „aborygeńskości”: naddnieprzańska (prawosławna) i galicyjska (katolicka). Ta druga jest bardziej zokcydentalizowana, a dodatkowo przetrwała w lepszej formie, unikając rusyfikacji i nadmiernej sowietyzacji. Pod względem siły ukraińskiej tożsamości i wyraźniejszych różnic jej odrębność względem kultury „kreolskiej” wschodu jest niekwestionowana. Niemniej, w odróżnieniu od odmiany naddnieprzańskiej, była ona bardziej podatna na wpływy zewnętrzne, więc z perspektywy normy naddnieprzańskiej też jest formą „kreolską”,

²⁶ M. Kowalski, *Raport z badań przeprowadzonych w Kijowie w grudniu 2004 roku przez studentów i pracowników Studiów Wschodnich UW*, Warszawa 2005.

²⁷ R. Szporluk, *Imperium, komunizm i narody: wybór esejów*, Kraków 2003.

choć innej jakości niż „kreolskość” powstała w wyniku oddziaływania rusyfikacji i sowietyzacji. Przejawia się to m.in. w sile katolicyzmu czy wpływie polszczyzny i kultury polskiej na tutejszy dialekt i obyczaje²⁸. Warto jednak zauważyć, że te wpływy nie przełożyły się na polonizację ideologiczną, a wręcz przeciwnie – wzmocniły poczucie odrębności tutejszych Ukraińców względem sąsiednich narodów. Niewątpliwie duże znaczenie miało tu zachowanie wschodniego obrządku wśród większości katolików, co odróżniało ich od Polaków. Prawosławie Ukraińców mieszkających dalej na wschodzie nie dawało takich podstaw w stosunku do równie prawosławnych Rosjan. Pod tym względem grekokatolickim mieszkańcom Galicji łatwiej było się dystansować i od Polaków, i od Rosjan. Pytanie, czy tylko dzięki większej „aborygeńskości”, czy także dzięki większej „kreolskości”, tylko że opartej na innych podstawach niż ta wschodnioukraińska? Ponieważ procesy społeczne trwają w sposób ciągły, trudno tu też mówić o jakiejś stałej normie ukraińskości. Ważny jest też punkt widzenia. Z perspektywy szukania szczególnie silnych różnic w stosunku do Rosjan najbardziej ukraiński będzie katolicki zachód, z perspektywy dominującej tradycji kulturowej prawosławnej i szczególnie silnych różnic w stosunku do zachodnich sąsiadów (Polski, Słowacji, Węgier) tym „aborygeńskim” regionem będzie raczej centrum. Niemniej prawdziwa ukraińskość, rozwijająca się od końca XIII wieku jako synteza tradycji bizantyńsko-słowiańskiej i zachodniej w kierunku odrębnego narodu ukraińskiego, oparta jest obecnie na szczególnej sile poczucia narodowego na zachodzie i mohylańsko-kozackiej tradycji Naddnieprza. Nowoczesna ukraińskość rozwija się jako synteza tych dwóch tradycji i jakości. Dlatego w jednym sensie bardziej „aborygeńskie” jest Naddnieprze, w innym Galicja.

4. Przestrzenne zróżnicowanie i ewolucja sympatii politycznych ukraińskich wyborców

Wspomniane powyżej różnice kulturowe bardzo wyraźnie nawiązują do geopolitycznych orientacji Ukraińców i ich zróżnicowania regionalnego. Huntington uznał, że Ukraina jest krajem rozszczępionym cywilizacyjnie, a występujące tu formacje cywilizacyjne nie są w stanie

²⁸ A. Krzywicka-Ustrzycka, *Przykłady zapożyczeń z języka polskiego w wybranych ukraińskich powieściach historycznych pisarzy galicyjskich*, „Acta Polono-Ruthenica” 2008, t. XIII, s. 427–235.

współtworzyć jednego politycznego bytu państwowego²⁹. Dane etniczno-językowe i postawy polityczne wyrażane w czasie wyborów rzeczywiście wskazują na głębokie podziały w ukraińskim społeczeństwie³⁰. Dyskusyjne są jednak charakter i trwałość tych podziałów. Jak już wspomniano, z analizy zachowań wyborczych i poglądów społeczeństwa ukraińskiego wyłaniają się raczej trzy główne strefy Ukrainy: zachodnia, centralna i południowo-wschodnia. Z tego może wynikać, że mamy wyraźną strefę rdzeniową w centrum Ukrainy oraz strefy peryferyjne na zachód i wschód od tej pierwszej. Zachodnie peryferia są niewątpliwie najsilniej związane z cywilizacją zachodnią, z kolei wschodnie wykazują najsilniejsze wpływy cywilizacji rosyjskiej.

Pozostaje kwestia cywilizacyjnej przynależności centralnej części Ukrainy i jej aktualnej orientacji geopolitycznej. W średniowieczu było to niewątpliwie centrum rodzącej się cywilizacji słowiańsko-bizantyńskiej. Po jej upadku oddziaływała tu silnie cywilizacja zachodnia, co wynikało z przynależności tych ziem do Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1363–1793). Późniejsza przynależność do państwa rosyjskiego nie mogła znieść tych oddziaływań, gdyż w tym czasie sama Rosja rozwijała się w dużym stopniu pod wpływem cywilizacji zachodniej. Istotniejsze znaczenie wydaje się mieć oddziaływanie systemu sowieckiego. Widać to przede wszystkim przy porównaniu cech politycznych Wołynia i obszaru leżącego dalej na wschodzie (Naddnieprze) – oba w latach 1795–1921 wchodziły w skład państwa rosyjskiego. Ten pierwszy uniknął jednak przynależności do Związku Sowieckiego w okresie międzywojennym. Obecnie jest mniej zrussyfikowany i bardziej prozachodni (tradycjonalistyczny) w swoich postawach politycznych³¹. Można więc przypuszczać, że podobnie jak regiony zachodnie (szczególnie Galicja), również system społeczno-kulturowy regionów centralnych rozwinął się w silnym związku z cywilizacją zachodnią. Można zauważyć, że czasy sowieckie, szczególnie lata trzydzieste XX wieku, silnie nadwyreżyły te tradycyjne uwarunkowania. Tym należy tłumaczyć początkową słabość orientacji prozachodniej w regionach centralnych niepodległej Ukrainy, które w odróżnieniu od Galicji i Wołynia weszły w skład ZSRS już w 1921 roku. Widać jednak, jak z biegiem czasu, w wyniku odrodzenia życia narodowego, regiony te zmieniły swoje nastawienie. W świetle koncepcji długiego trwania (*longue durée*) nie byłoby to możliwe bez wcześniej ugruntowanych

²⁹ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji...*

³⁰ M. Sobczyński, M. Barwiński, *Geopolitical location...*

³¹ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji...*; M. Kowalski, *Raport z badań...*; I. Kavetsky, *Przestrzeń wyborcza...*

tradycji³². Przytłumione w czasach rosyjskich, a przede wszystkim sowieckich, ponownie odżyły w niepodległym państwie ukraińskim. Jeżeli więc gdzieś przez Ukrainę mogłaby ewentualnie przebiegać granica cywilizacji wyznaczana wynikami wyborów, to należałoby jej szukać co najwyżej między centralną a południowo-wschodnią częścią kraju. Wobec wypadków ostatnich lat nawet to jednak i taki jej przebieg wydaje się mało prawdopodobny.

W związku z wydarzeniami mającymi miejsce w ostatnich latach południowo-wschodnią Ukrainę można na pewno uznać za obszar przenikania się kultury ukraińskiej i rosyjskiej, a więc – nawiązując do powyższych rozważań – także obszar przenikania się cywilizacji zachodniej i rosyjskiej. Dopóki kultura ukraińska i związana z nią tradycja były przytłumione, zaznaczała się wyraźna dominacja kultury rosyjskiej. Od pewnego czasu, z uwagi na wydarzenia i procesy wspomniane powyżej, ulega to zmianie. Tak jak dla regionu centralnego istotne były wydarzenia 2004 roku, tak dla południowo-wschodniego otwarta agresja Rosji na Ukrainę z 2014 roku zmieniła sposób myślenia i postawy wielu osób. Wyniki wyborów z lat 2014 i 2019 pokazują (o czym dalej), że w większości tamtejszych obwodów również zaczęła dominować orientacja ukraińska i prozachodnia.

236

Procesy wzmacniania orientacji prozachodniej obejmowały oczywiście wszystkie regiony Ukrainy, choć różny był stan wyjściowy. Prócz wyników wyborów świadczyć mogą o tym wyniki badań społecznych. Można tu przywołać badania, które pod merytorycznym kierownictwem autora przeprowadzał w latach 2004–2013 zespół Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego³³. Interesujące jest przede wszystkim porównanie wyników badań z grudnia 2004 i grudnia

³² Zob. F. Braudel, *On History*, Chicago 1982.

³³ Zob. M. Kowalski, *Raport z badań...*; idem, *Postawa Ukraińców wobec innych państw i narodów w świetle sondażu społecznego z grudnia 2004 roku*, [w:] A. Furier (red.), *„Pomarańczowa rewolucja” – szansa dla ukraińskiej transformacji politycznej. Tom studiów*, Szczecin 2006, s. 88–105; idem, *Wstępny raport z badań w Kijowie przeprowadzonych w grudniu 2013 roku*, Warszawa 2014, <http://studium.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/04/prezentacja-wst%C4%99pne-badania-kij%C3%B3w1.pdf> (dostęp: 6.06.2022); idem, *Oblicze dwóch Majdanów: 2004 (2005, 2007) i 2013*, Warszawa 2016; M. Kowalski, J. Malicki, *Błękit pomarańczy, czyli raport o podzielonym narodzie*, [w:] J.M. Nowakowski (red.), *Ukraina na zakręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji*, Warszawa 2005, s. 51–83; idem, *Ukrainian Survey: A report (December 2004 – September 2006 – April 2007)*, [w:] *Democracy versus Authoritarianism*, Warsaw East European Conference 2007, Studium Europy Wschodniej UW, Warszawa 2009, s. 47–48.

2013 roku, zrealizowanych w czasie dwóch ukraińskich rewolucji „majdanowych”. W 2004 roku kierunek współpracy przede wszystkim ze Wschodem miał więcej zwolenników (35,8%) niż kierunek współpracy przede wszystkim z Zachodem (23,4%). Charakterystyczne było także przestrzenne zróżnicowanie tych preferencji. Przewaga zwolenników współpracy przede wszystkim z Zachodem nad zwolennikami współpracy ze Wschodem występowała tylko wśród mieszkańców zachodnich regionów Ukrainy (41,8 do 23,6%). W centrum (w tym w samym Kijowie) dominowała chęć współpracy ze Wschodem (37,2 do 21,5%), co jeszcze bardziej zaznaczało się w części południowo-wschodniej (43,8 do 10,5%) (tab. 1).

Tab. 1. Preferowane kierunki współpracy politycznej w grudniu 2004 roku według regionu zamieszkania (proc. odpowiedzi)

Kierunek współpracy	Zachód	Centrum	Wschód	Kijów	Ukraina
Wschód (w tym Rosja)	23,6	37,3	43,8	37,2	35,8
Wszyscy	32,8	35,6	39,6	40,9	38,1
Zachód (w tym Europa Środkowa)	41,8	22,0	10,5	21,1	23,4
Inne (w tym „z nikim” i brak odpowiedzi)	1,8	5,1	6,3	0,7	2,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Kowalski, *Raport z badań przeprowadzonych w Kijowie w grudniu 2004 roku przez studentów i pracowników Studiów Wschodnich UW*, Warszawa 2005.

W grudniu 2013 roku zanotowano poważną zmianę w tych preferencjach na korzyść współpracy z Zachodem. Zwolennicy tej opcji zdobyli wyraźną przewagę w skali całego kraju (56 do 18,9%). Choć wszędzie nastąpił wzrost notowań Zachodu prowadzący do jego dominacji nad opcją wschodnią, to nadal zauważalne były znaczące różnice pomiędzy wielkimi regionami. W sposób zrozumiały największa przewaga Zachodu nad Wschodem charakteryzowała mieszkańców regionów zachodnich (78,7 do 7,6%). Centrum i wschód już tak bardzo się nie różniły. Co prawda wśród mieszkańców wschodu (południowego wschodu) nieco więcej (56,8%) niż wśród mieszkańców centrum (51,5%) było zwolenników współpracy z Zachodem, ale na wschodzie więcej niż w centrum było również zwolenników współpracy ze Wschodem (odpowiednio 27,2 i 21,5%) (tab. 2).

Tab. 2. Preferowane kierunki współpracy politycznej w grudniu 2013 roku według regionu zamieszkania (proc. odpowiedzi)

Kierunek współpracy	Zachód	Centrum	Wschód	Kijów	Ukraina
Wschód (w tym Rosja)	7,6	21,9	27,2	21,2	18,9
Wszyscy	10,6	25,0	15,9	27,0	22,6
Zachód (w tym Europa Środkowa)	78,7	53,2	56,8	49,7	56,0
Inne (w tym „z nikim” i brak odpowiedzi)	3,0	0,0	0,0	2,1	2,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Kowalski, *Oblicze dwóch Majdanów: 2004 (2005, 2007) i 2013*, Warszawa 2016.

Podobnych badań nie przeprowadzono niestety w pierwszych latach niepodległości Ukrainy. Nie ma więc punktu odniesienia, by ocenić skalę ewolucji przed 2004 rokiem. W tym kontekście można jednak podeprzeć się wynikami wyborów, dla których rezultaty znamy we wszystkich trzech okresach politycznych ostatniego trzydziestolecia dziejów Ukrainy. Poparcie uzyskiwane w wyborach przez poszczególnych kandydatów reprezentujących wyraźne poglądy polityczne, tak ogólnokrajowe, jak i w ujęciu regionalnym, bardzo dobrze ilustruje kolejne fazy politycznej ewolucji ukraińskiego społeczeństwa.

W wyborach prezydenckich 1991 roku już w pierwszej turze triumfował Leonid Krawczuk, wówczas komunistyczny aparatczyk, zdobywając 61,6% głosów. Jedyne w Galicji na zachodzie Ukrainy zwyciężył dawny dysydent Wiaczesław Czornowił, wzywający do odcięcia się od sowieckiej tradycji i rosyjskich wpływów oraz głoszący potrzebę prozachodniego kursu. Obok niego startowali jeszcze dwaj kandydaci o podobnych poglądach: Łewko Łukjanenko i Ihor Juchnowskij³⁴, lecz zdobyli niewielką liczbę głosów. Ich sumaryczny wynik w kraju (29,5%) był niewiele wyższy od tego, który uzyskał sam Czarnowił (23,3%). Ponad 80% zdobyli razem w trzech obwodach Galicji, prawie 50% na Bukowinie (i więcej niż pozostali kandydaci razem), ponad 40% na Wołyniu, a ponad 30% w Kijowie i na Zakarpaciu. Najmniejsze poparcie, w przedziale 10–14%, uzyskali w obwodach Krymu i Donbasu³⁵ (ryc. 5).

³⁴ I. Melnyk, *Z istorii stvorennya Narodnoho Rukhu Ukrainy ta vidrodzhennia „Prosvity” (1988–1991), Spohad*, „Ukraina: kulturalna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist” 2010, nr 19, s. 98–105.

³⁵ *Vybory Prezydenta Ukrainy 1991*, b.d., https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%BA-%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_1991 (dostęp: 6.06.2022).

Ryc. 5. Wyborczy wpływ sił prozachodnich w Ukrainie w 1991 roku

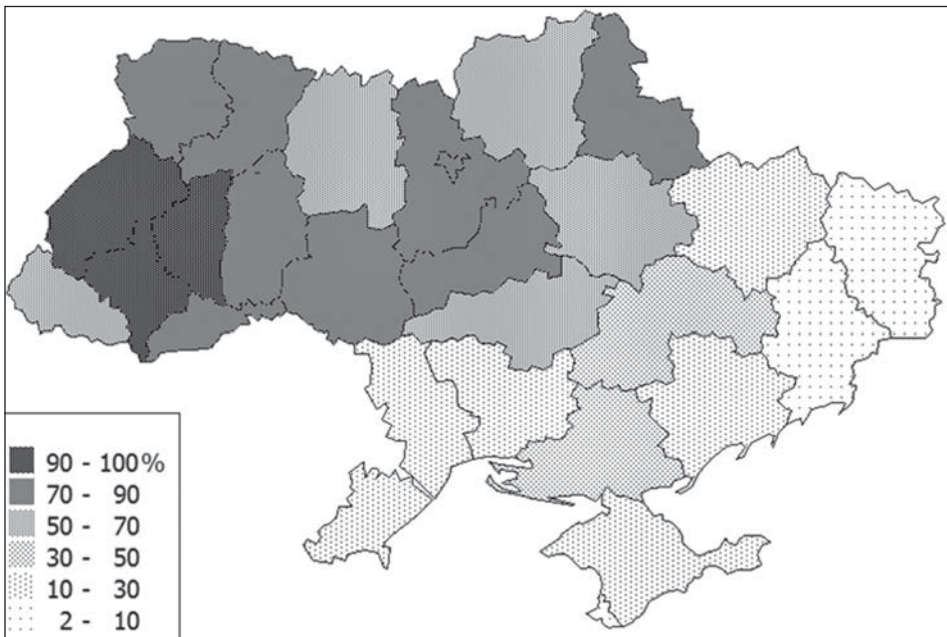
Źródło: opracowanie własne.

Z biegiem czasu prozachodnie poglądy zaczęły zdobywać przewagę także w centralnej Ukrainie. Wydaje się, że można w tym widzieć skutki działania mechanizmu cyklu pokoleniowego, który – podobnie jak w Polsce w tym samym czasie – doprowadził do przemodelowania sceny politycznej. Dorastanie nowego pokolenia, spadek znaczenia relikwów dawnego systemu, proces rozszerzania UE zakończyły w obu krajach epokę postkomunistyczną (ostatni etap dekomunizacyjnego cyklu pokoleniowego), wprowadzając nowe odniesienia dla postaw politycznych³⁶. Zmieniło to w sposób znaczący układ sił politycznych w obu krajach, a w przypadku Ukrainy spowodowało doniosłą reorientację geopolityczną. Wyrazem tych zmian była Pomarańczowa Rewolucja, która została sprowokowana fałszerstwem wyborczym przeprowadzonym przez siły prorosyjskie skupione wokół Wiktora Janukowycza. W powtórzonej drugiej turze wyborów zwyciężył kandydat sił prozachodnich Wiktor Juszczenko, otrzymując 52% głosów. Największy ich odsetek, ponad 90%,

³⁶ M. Kowalski, *Cykle pokoleniowe w czasie i przestrzeni*, „Przegląd Geograficzny” 2016, t. 88, nr 4, s. 489–510; idem, *Generational cycles and changes in time and space*, „Geographia Polonica” 2019, vol. 92, no. 3, s. 253–273.

uzyskał w obwodach Galicji, jednak także w centralnej części kraju miał przewagę, gdyż jego wynik – w zależności od obwodu – oscylował tu w przedziale 63–84%. W regionach południowo-wschodnich triumfował jednak Janukowycz. W obwodzie chersońskim wygrał co prawda minimalnie (51,3%), w innych uzyskał jednak ponad 60% poparcia, w tym na Krymie ponad 80%, a w Donbasie nawet ponad 90% (ryc. 6). Ogólnie można mówić o wyrównanych w tym okresie wpływach opcji politycznych w skali całego kraju i o stabilizacji tego stanu rzeczy przez pewien czas. Potwierdziły to wybory 2010 roku, które tym razem minimalnie wygrał wspomniany prorosyjski kandydat W. Janukowycz, uzyskując w drugiej turze 48,9% głosów. Jednak tak jak poprzednio w podziale na obwody pokonał swoją prozachodnią rywalkę Julię Tymoszenko jedynie w południowo-wschodniej części kraju (60–90%). Ta ostatnia dominowała w na zachodzie (51–89%) oraz w centrum (54–71%)³⁷.

240

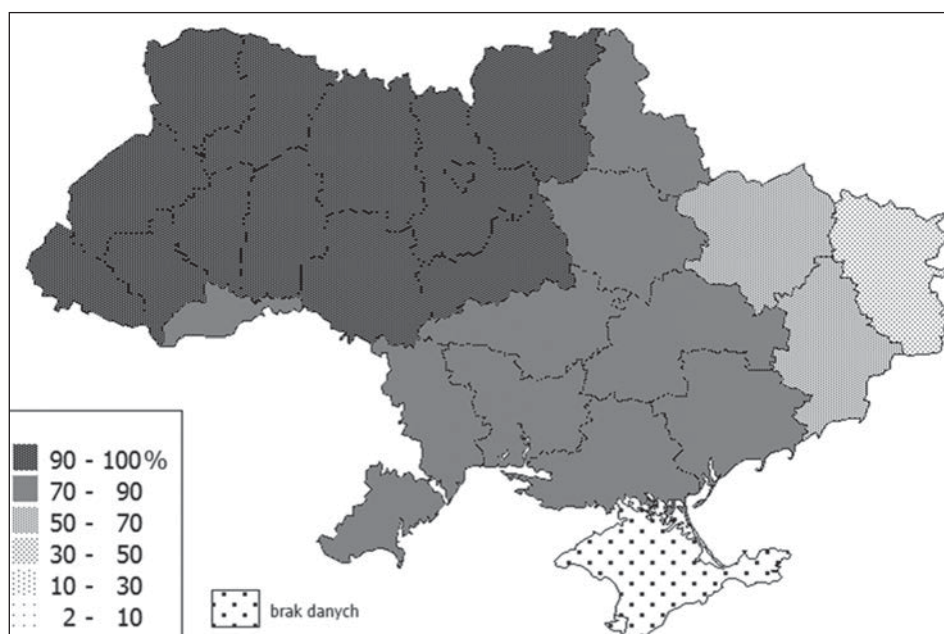

Ryc. 6. Wyborczy wpływ sił prozachodnich w Ukrainie w 2004 roku

Źródło: opracowanie własne.

³⁷ The Central Election Commission of Ukraine, *Election of the President of Ukraine*, b.d., <https://cvk.gov.ua/en/election-of-the-president-of-ukraine.html> (dostęp: 6.06.2022).

Dalsza ewolucja postaw politycznych związana była z Rewolucją Godności 2013 roku i będącą jej skutkiem rosyjską agresją z 2014 roku. W następujących tuż po tych wydarzeniach wyborach 2014 roku bardzo wyraźnie triumfowali kandydaci prozachodni i antyrosyjscy (łącznie ponad 80%), choć trzeba pamiętać, że na terytoriach okupowanych, czyli na Krymie i w części Donbasu, wybory się nie odbyły. Ich wynik mógł być również nie do końca miarodajny w interesującej nas sferze z powodu małej frekwencji wyborczej, szczególnie na wschodzie kraju. Kandydaci, których można by nazwać bardziej lub mniej prorosyjskimi (np. Serhij Tihipko, Mychajło Dobkin, Wadym Rabinowycz, Petro Symonenko itd.), zdobyli łącznie około 15% głosów, w tym w nieokupowanej części obwodu donieckiego nieco ponad 40%. W wyborach 2019 roku kandydaci prorosyjscy (głównie Jurij Bojko, Ołeksandr Wiłkuł) zdobyli około 16% głosów. Jedynie na obszarach nieokupowanego Donbasu, czyli na dalekich wschodnich peryferiach kraju, udało się im razem uzyskać wynik podobny do sumy wyników pozostałych kandydatów (obwód ługański – 53,1%, obwód doniecki – 48,9%) (ryc. 7)³⁸.

Ryc. 7. Wyborczy wpływ sił prozachodnich w Ukrainie w 2019 roku

Źródło: opracowanie własne.

³⁸ Ibidem.

Wyniki omówionych powyżej wyborów pokazują, jak długą drogę odrodzenia narodowego przeszli Ukraińcy w ostatnich trzydziestu latach, od czasów rozpadu ZSRR w 1991 roku do czasów po Rewolucji Godności z 2013 i agresji rosyjskiej z 2014 roku. W 1991 roku postawa zdecydowanie narodowo-ukraińska i prozachodnia dominowała jedynie w Galicji, choć była znacząca (30–50%) także w innych regionach zachodnich oraz w Kijowie. W 2004 roku objęła ona również większość wyborców regionów centralnych (w tym z Kijowa), choć zwiększyła się także na zachodzie, co wciąż różnicowało kraj na trzy duże regiony oddzielone wyraźnymi uskokami. W 2019 roku narodowo-ukraińskie i prozachodnie sympatie uzyskały przewagę także w południowo-wschodnich regionach kraju (jedynie w Donbasie można mówić o równowadze sił), a centralna część kraju pod względem poparcia dla patriotycznych sił prozachodnich w zasadzie upodobniła się do zachodniej – na bardzo wysokim poziomie (90% i więcej).

5. Podsumowanie

242

Ukraina jest krajem wyraźnie zróżnicowanym pod względem społeczno-kulturowym. Różnice te kształtowały się przez stulecia, trudno więc uznać je za efekt doraźnych uwarunkowań wewnętrznych. Uwarunkowania te wpływają na postawy polityczne. Niemniej przez ostatnie trzydzieści lat można zauważyć ich znaczącą ewolucję, mającą również aspekt przestrzenny. Tuż po uzyskaniu niepodległości poparcie dla sił prozachodnich było postawą mniejszościową i wyraźnie dominowało jedynie wśród mieszkańców Galicji. W kolejnym dziesięcioleciu zaczęło uzyskiwać poparcie większości wyborców także w pozostałych regionach zachodnich (Wołyń, Bukowina, Zakarpacie) oraz w centralnej części kraju. Przewaga sił prorosyjskich została wtedy ograniczona do regionów południowo-wschodnich – z Donbasem jako centrum tego zjawiska. Następne dziesięciolecie przyniosło jednak dalsze zmiany. Opcja prozachodnia zaczęła dominować także na południowym wschodzie. Wyniki wyborów z ostatnich lat wskazują, że tylko w Donbasie można mówić o równowadze wpływów obu głównych opcji geopolitycznych.

Na podstawie tych obserwacji trudno uznać, by Ukraina była podzielona uskokiem geopolitycznym na mniej więcej dwie równe części, jak to sugerował S.P. Huntington. Uwarunkowania rozwoju społeczeństwa ukraińskiego w przeszłości także wydają się wskazywać, że zarówno zachodnie, jak i pozostałe regiony kraju rozwinęły się pod

wpływem cywilizacji zachodniej w ramach Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Słabość opcji prozachodniej centralnej i południowo-wschodniej części kraju w początkowych latach niepodległości należy wiązać nie tyle z uwarunkowaniami długiego trwania (*longue durée*), ile z destrukcyjnym, choć krótkotrwałym, oddziaływaniem systemu sowieckiego, wprowadzonym wcześniej niż w zachodniej części kraju. Wydaje się jednak, że ten okres nie mógł zniwelować skutków oddziaływania znacznie wcześniejszych i długotrwałych uwarunkowań. Tym należy tłumaczyć stopniową zmianę postaw politycznych mieszkańców centralnej, a następnie również południowo-wschodniej części kraju.

Początkowa siła sympatii prorosyjskich, a może bardziej prosowieckich, nie była stanem naturalnym dla społeczeństwa ukraińskiego, lecz jedynie powierzchownym dziedzictwem Związku Sowieckiego – skutkiem terroru, przesiedleń oraz dziesięcioleci indoktrynacji i inżynierii społecznej. W czasie jednego cyklu pokoleniowego światopogląd społeczeństwa w tej dziedzinie powrócił do tradycyjnego porządku, związanego z zakorzenieniem w cywilizacji zachodu i we własnych tradycjach kulturowych. Obserwatorzy widzący szczególne związki łączące Ukrainę i Rosję ulegli więc pewnemu złudzeniu, będącemu efektem błędnie odczytywanej historii i powierzchownej sowietyzacji. Nie przeczy to jednak regionalnemu zróżnicowaniu Ukrainy, co jest zjawiskiem naturalnym i znanym również z innych krajów (np. z Polski).

Osobną kwestią jest mniejszość rosyjska skoncentrowana w południowo-wschodnich regionach kraju. Jedynie na Krymie stanowi ona większość mieszkańców, podczas gdy w Donbasie niecałe 40%. Należy jednak pamiętać, że jej znacząca liczebność na tych obszarach to efekt dwudziestowiecznej polityki Rosji i ZSRS. Historyczne uwarunkowania, na które tak chętnie powołuje się Władimir Putin, oraz aktualne preferencje polityczne Ukraińców nie dowodzą więc szczególnych związków, które miałyby rzekomo łączyć Ukrainę z Rosją. Jak pokazują wydarzenia pierwszej połowy 2022 roku, Rosja swoje wpływy na Ukrainie może zdobyć jedynie brutalną siłą. Tak zresztą było również w przeszłości – zarówno w przypadku Rosji carskiej, jak i sowieckiej.

Bibliografia

- Braudel F., *On History*, Chicago 1982.
- The Central Election Commission of Ukraine, *Election of the President of Ukraine*, b.d., <https://cvk.gov.ua/en/election-of-the-president-of-ukraine.html> (dostęp: 6.06.2022).
- Chastka uchniv u shkolakh Ukrainy, shcho navchajutsia ukrainskoiu, b.d., http://statistika.in.ua/mova2001/ukrainska_v_shkolah (dostęp: 6.06.2022).
- Eberhardt P., *Przemiany narodowościowe na Ukrainie XX wieku*, Warszawa 1994.
- Gergało-Dąbek N., *The Orthodox Church in Ukraine and the Ukrainian language after Revolution of Dignity*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. Sectio M*” 2021, nr 6, s. 145–159.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1998.
- Jakowenko N., *Druga strona lustra. Z historii wyobrażeń i idei na Ukrainie XVI–XVII wieku*, Warszawa 2010.
- Jakowenko N., *Historia Ukrainy do 1795 roku*, Warszawa 2011.
- Kavetskyi I., *Przestrzeń wyborcza Polski i Ukrainy: ujęcie porównawcze*, Szczecin 2010.
- Kobylecky M., *Mahdeburz'ke prawo w Ukraini*, „*Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*” 2019, nr 10, s. 9–21.
- Kochanowski J.K., *Polska w świetle psychiki własnej i obcej: rozważania*, Częstochowa 1925.
- Konfesiina struktura i stvoennia pravoslavnoi tserkvy Ukrainy: Traven 2019*, Kyiv 2019, https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20192205_tomos/Tomos_may%202019.pdf (dostęp: 6.06.2022).
- Kowalski M., *Cykle pokoleniowe w czasie i przestrzeni*, „*Przegląd Geograficzny*” 2016, t. 88, nr 4, s. 489–510.
- Kowalski M., *Determinants of Ukraine's geopolitical orientation*, „*Czasopismo Geograficzne*” 2022, t. 93, nr 3, s. 435–450.
- Kowalski M., *Generational cycles and changes in time and space*, „*Geographia Polonica*” 2019, vol. 92, no. 3, s. 253–273.
- Kowalski M., *Geografia średniowiecznej Słowiańszczyzny*, „*Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU*” 2019, nr 15, s. 15–64.
- Kowalski M., *Oblicze dwóch Majdanów: 2004 (2005, 2007) i 2013*, Warszawa 2016.
- Kowalski M., *Postawa Ukraińców wobec innych państw i narodów w świetle sondażu społecznego z grudnia 2004 roku*, [w:] A. Furier (red.), „*Pomarańczowa rewolucja*” – szansa dla ukraińskiej transformacji politycznej. Tom studiów, Szczecin 2006, s. 88–105.
- Kowalski M., *Raport z badań przeprowadzonych w Kijowie w grudniu 2004 roku przez studentów i pracowników Studiów Wschodnich UW*, Warszawa 2005.
- Kowalski M., *Wstępny raport z badań w Kijowie przeprowadzonych w grudniu 2013 roku*, Warszawa 2014, <http://studium.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/04/prezentacja-wst%C4%99pne-badania-kij%C3%B3w1.pdf> (dostęp: 6.06.2022).

- Kowalski M., Malicki J., *Błękit pomarańczy, czyli raport o podzielonym narodzie*, [w:] J.M. Nowakowski (red.), *Ukraina na zakręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji*, Warszawa 2005, s. 51–83.
- Kowalski M., Malicki J., *Ukrainian Survey: A report (December 2004 – September 2006 – April 2007)*, [w:] *Democracy versus Authoritarianism*, Warsaw East European Conference 2007, *Studium Europy Wschodniej UW*, Warszawa 2009, s. 47–48.
- Krzywicka-Ustrzycka A., *Przykłady zapożyczeń z języka polskiego w wybranych ukraińskich powieściach historycznych pisarzy galicyjskich*, „Acta Polono-Ruthenica” 2008, t. XIII, s. 427–235.
- Łoza J., *Historicnyi Atlas Ukrainy*, Kyjiv 2015.
- Melnyk I., *Z istorii stvorennia Narodnoho Rukhu Ukrainy ta vidrozhennia „Prosvity” (1988–1991)*, *Spohad*, „Ukraina: kulturalna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist” 2010, nr 19, s. 98–105.
- Olszański T.A., *Kresy Zachodnie. Miejsce Galicji Wschodniej i Wołynia w państwie ukraińskim*, Warszawa 2013.
- Riabczuk M., *Dwie Ukrainy*, Wrocław 2004.
- Sobczyński M., Barwiński M., *Geopolitical location and territorial transformations of Ukrainian territory and the complexity of their internal structures in the twentieth century*, [w:] K. Heffner (red.), *The Eastern Dimension of the United Europe. Political and Economical Aspects of the Eastern Politics of the European Union*, „Region and Regionalism”, no. 11, vol. 2, Łódź–Opole 2013, s. 131–161.
- Szporluk R., *Imperium, komunizm i narody: wybór esejów*, Kraków 2003.
- Vseukrainskyi perepys naselennia 2001, 2001, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/> (dostęp: 6.06.2022).
- Vybory Prezydenta Ukrainy 1991*, b.d., https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_1991 (dostęp: 6.06.2022).
- Wilson A., *Ukraińcy*, Warszawa 2004.
- Wiśniewski R., *Przemiany etniczne na Krymie – od inkorporacji do Rosji carskiej po aneksję przez Federację Rosyjską (1783–2014)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2016, t. 7, nr 2, s. 73–87.